

"מזרחי" זה לאו דווקא אותנטי

קמפבל מבהיר, שאין מדובר בייבוא טובין מהמזרח - בגדים המיוצרים בתאילנד, דגלי ישראל מסין או אפילו מוצרי פנג שואי; תהליך המזרוח הוא פרדיגמטי, עמוק. זהו תהליך מהפכני ודרמטי, והוא מתחולל ברובד הפנימי, התודעתי, הערכי. הוא מכונן את אופן החשיבה, סדרי העדיפויות, צורת ההתנהלות האישית בעולם, המבנה החברתי, קדם ההנחות, האמונות, התקוות... מהפכה כמו שמהפכה צריכה להיות - עמוקה ומקיפה, נובעת מלמטה ומשתקפת גם למעלה.

התיזה הזו היתה כל כך יפה, עד שלמרות הבעייתיות הברורה שלה, קמפבל התפתה להציגה בכל זאת בעוז ובחדות (ולחזקיר רק הסתייגות אחת "קטנה" בסוף המאמר, שלא נעסוק בה כאן). ואף על פי שתיות המזרוח הייתה משכנעת מאוד, ולמרות שרק ניסחה באופן מסודר מה שרבים חשבו והאמינו מזה כבר, מוסכם בין החוקרים שהיא מכילה בעיות קשות, שפריסתן מסייעת בעצם להבין טוב יותר את התיזה - עד כמה היא "עובדת", באיזה מובן, ואיך בעצם לא ממש.

פן אחד של רוח הזמן

אז תודה לקמפבל, תודה למבקרים, ועכשיו - לעבודה. מה היו הביקורות וההצעות המתוקנות של חוקרים אחרים? כפי שלא פרסנו את פרטי התיזה, גם את הביקורות (של חוקרים שונים, ובהם מלקולם המילטון, אנדרו דוסון וואוטר הנגרף) לא נמצה. המטרה, בסופו של דבר, היא ללמוד משהו שימושי מכל הדיון האקדמי הזה. נתמקד אם כן בשתי ביקורות מרכזיות, ובנפקא מינא שלהן עבורנו (כלומר, עבורי).

ביקורת מעניינת על תזת המזרוח נוגעת לתהליכי הגלובליזציה, שמוליכים במהירות מסחררת סחורות, אנשים, רעיונות ויצירות ממקום למקום, עד שלא ברור לעתים המקור של תופעה כלשהי (וגם לא למה חשוב לדעת מהו המקור), ועד שהחילופין המהירים הופכים את העולם ממקומות רבים למקום אחד. וכך למעשה, כל תופעה שניתן להבינה כתוצאה של המפגש עם המזרח אפשר גם לתאר כתוצאה של מגמות אחרות. ואם כן, אפשר לראות בשינוי המתחולל במערב פמיניזציה (בהשפעת הפמיניזם), פגניזציה (בהשפעת הפגניזם), פוסט-מודרניזציה וכו'. קמפבל, למשל, רואה את עליית המודעות האקולוגית כתוצאה של אימוץ תורות טאוואיסיטיות, אבל האמנם ניתן לאתר את חוליית

עד כמה מזרוח המערב מתרחש על האדמה ועד כמה הוא תופעה רוחנית גרידא - כלומר כזו המוגבלת למוחותיהם הקודחים של אקדמאים? מריאנה רוח-מדבר, אקדמאית בעצמה וחוקרת בכירה של רוחניות העידן החדש בארץ, מתעקשת לא להתבשם מהר מדי בעשן הקטורת הריחני, ומעלה כמה נימוקים כבדי משקל אל מול הרוח המזרחית החמה שנשבה בין דפי גיליון זה

ד"ר מריאנה רוח-מדבר

ה' מְסִינִי בָּא וְזָרַח מְשֻׁעֵיר לְמוֹ

דברים פרק לג פסוק ב

אומרים שממזרח נפתחה הטובה עבור המערב המודרני. כבר חוקר הדתות הנוודע, מירצ'ה אליאדה, חשב שהמערב יוכל להיגאל מהמשבצת הפתטית שנקלע (נכלא?) אליה, אם רק ישכיל להיפגש עם המזרח, להתמוג איתו, להיפתח להפריה מצידו. היה זה הסוציולוג הבריטי קולין קמפבל שהציע ב-1999 לראשונה את תזת "מזרוח המערב" (Eastenization of the West), לפיה החזון של אליאדה מתגשם בימינו ממש. לטענתו, המערב חווה אתגר עצום מצד המזרח ועובר בהתאם שינוי פרדיגמטי עמוק, שבו הוא משיל מעליו את קשקשיו מאלפיים השנים האחרונות ומתלבש בהדרגה, אך בקצב מהיר, בעור חדש, ברוח תורות המזרח.

הדבר מתבטא, לדעת קמפבל, בהעלאת מודעות, בדגש על ערכים אקולוגיים, בתפיסות מיסטיות שמצביעות על ניצוצות אלוהיים בכל, וכהנה מכל טוב.

הרעיונות (המערביים), להעניק להם שמץ מהאקזוטיזם המיוחסת כיום על ידי מערביים ל"מזרח".

כל זה מלמד אותנו שיעור על דימויים ועל הקשר (או העדר הקשר) בינם לבין המציאות שהם אמורים לייצג. ה"מזרח" אינו מזרח, אלא השלכה של דמיון מערבי עשיר. לפעמים כדי להיות מי שאנחנו, כדי לממש משהו שכבר מצאנו וידענו מזה כבר, כדי להיזכר מי אנחנו - עלינו לצאת למסע ארוך בגלות, ולשוב הביתה. לפעמים אנחנו צריכים לדמיין "אחר משמעותי" (מה שבאנגלית נהוגים החוקרים לכתוב ב-O רבתי: the Other) שיעזור לנו לגבש ולהגדיר את הזהות שלנו עצמנו.

כמה רוח

אז אחרי המסע הזה למזרח, לתזת המזרח, לשיח המחקרי בעד ונגד... נחזור הביתה. למה אנחנו מחפשים את ה"מזרח"? מה אנחנו מקווים למצוא שם? האם כולנו מוצאים שם אותו דבר? האם מה שאנחנו מוצאים שם בעצם כבר נמצא במסורות העתיקות שלנו, ואולי זה רק דומה ובעצם ממש שונה? ולמה היינו צריכים את המסע הרחק, כדי לחזור ולדעת מה לברור מתוך המסורת שלנו ואיך? המסע במסורת היהודית מתחיל בניכר - באור כשדים, בחרן, בכנען (בטרם נעשתה ל"ארץ ישראל"), במצרים, במדבר סיני, בגלות בבל, בתפוצות השונות. אבל לא צריך להתרחק גיאוגרפית כדי לחוות ניכור מהמסורת היהודית - אפשר לעשות זאת ממש כאן, בבית.

ולקינוח, מחשבה אחרונה וקצת מורכבת, אז קודם - נשימה עמוקה, ורגע הפסקה. ועכשיו... אולי במקום על תזת המזרח היה צריך לכתוב פה על תזת הייחוד? הרבה אנשים חושבים שעכשיו חוזרים כל הרחנניקים למקורות היהודיים, סוף סוף, חוזרים הביתה, למסורת הטובה והישנה. אבל אולי זו לא שיבה אמיתית למסורת, אלא בעצם נוצר דימוי של "מסורת יהודית", דימוי שמייחסים לו רעיונות שמקורם אחר... (חילוניות מודרנית, ניו אייג', אוזטריקה מערבית, תורות המזרח)? כלומר - אולי זו לא היהדות ה"אותנטית" המסורתית כפי שהייתה, אלא חידוש הטוען לעתיקות? ואולי... זה לא חשוב?

ד"ר מריאנה רוח-מדבר היא ראש החוג למיסטיקה ורוחניות במכללה האקדמית צפת, ועמיתת הוראה באוניברסיטת חיפה. עבודת הדוקטור שלה, תרבות העידן החדש (New Age) בישראל - מבוא מתודולוגי והרשת הרעיונית' (2006, אוניברסיטת בר אילן) מהווה מחקר יסוד לעוסקים בחקר העידן החדש. שימשה יו"ר-שותפה בכנס הישראלי לחקר רוחניות עכשווית (ICSCS), שנוסד ביוזמתה והתקיים בארבע השנים האחרונות באוניברסיטת חיפה. מרצה גם ב"נביעה-האקדמיה העברית של הרוח", ועורכת טקסים.

הסיבתיות הנדרשת כדי להוכיח זאת?! אפשר באותה מידה לראות את עליית אחוזי חיבוק העצים במערב כתוצאה של המפגש בין המערב לתנועה הפמיניסטית. יתר על כן, האם באמת המזרח הוא מופת לשמירה על הסביבה? האם בכלל יש "מזרח" אחד ואחיד שאפשר לדבר עליו?

כל אלה מובילים אותי למסקנה הראשונה: הרבה דברים מעניינים וחשובים קרו במאה ה-20. חלקם "דוחפים" לכיוונים שונים, וחלקם מחזקים כיוון משותף. חוקרים שונים, מתחומים שונים, זיהו את המגמה המתחדשת בעולמנו, ברגעי שיא שונים שלה, וכינו אותה בשמות שונים. אולי בעצם כולם צודקים, רק שהצדק העליון הוא עם מי שמצליח לראות את התמונה כולה. זו רוח הזמן, שאפשר לקרוא לה "מזרח" או "פמיניזם" או "פוסט-מודרניזם" או "מהפכת המידע" או "ניו אייג", אבל היא גדולה מסך חלקיה. גדולתו של קמפבל היתה שהוא הציג פן נוסף של רוח הזמן, הפן של מפגש עם ה"מזרח". במובן זה, הוא צדק גם אם לא דייק. ואכן, בעולמנו אולי מוטב לבחון את הדברים על פניהם, יותר מאשר את מקורם, את שורשיהם העמוקים והסבוכים. מוטב לשים לב לצירופי מקרים, לבו-זמניות ולקווי דמיון בין תופעות ומגמות, ולרוח שמפעמת בתוך המגמות מרובות הערוצים הללו.

מזרחיות אינה אוריינטליזם

ביקורת אחרת על תזת המזרח הייתה שבבחינה קרובה מתגלה שהאימוץ של תורות המזרח היה בדרך כלל שטחי - אימוץ של טרמינולוגיה בלבד, אימוץ תלוש מהקשרו, משהו "אוורירי" ובלתי מחייב. לא מדובר בהפנמה של רעיונות רחוקים, כי אם בניצול של הדימוי האקזוטי החיובי של המזרח כדי ליישם רעיונות שהם בכלל מערביים תוך שימוש במינוחים מזרחיים הערבים לאוזן המערבית הפופולרית. ההערה הזו של ה"מזרח", שמלווה בייחוס של דימויים וערכים, שהם השלכה של המתבונן המערבי יותר מאשר השתקפות של המזרח לאשורו, קשורה לתופעה המכונה במחקר "אוריינטליזם".

המערב היה זקוק לניעור, להתחדשות, לשינוי, אבל לא באמת נפתח לקלוט תורות מהמזרח - אלא לערוך תיקונים פנימיים, ברוחו שלו, ומתוך המסורות ה"מערביות". למעשה, רעיונות שונים שכבר צצו ועלו על במת ההיסטוריה בזירה המערבית, חזרו לקדמת הבמה, והפעם לא כזרם נגדי, סוטה, שולי, דחוי והזוי, אלא כתופעה מקובלת ואטרקטיבית - המדובר בזרמים אזוטריים מערביים ותיקים, מתקופת ראשית העת החדשה או מתקופת הרנסנס, שזוכים עכשיו לתחייה. אלא שהרעיונות האזוטריים המערביים מאוד הללו מתלבשים כאמור בשפה מזרחית, מתחזים לרעיונות מזרחיים. הרעיונות הללו מוצגים כ"מזרחיים", ולפעמים אפילו משתמשים בשפה "מזרחית" ("קארמה", "גלגול", "מדיטציה" וכו'), וזאת כדי לתרום לאקזוטיזם של

המערב היה זקוק לניעור, להתחדשות, לשינוי, אבל לא באמת נפתח לקלוט תורות מהמזרח - אלא לערוך תיקונים פנימיים, ברוחו שלו, ומתוך המסורות ה"מערביות". למעשה, רעיונות שונים שכבר צצו ועלו על במת ההיסטוריה בזירה המערבית, חזרו לקדמת הבמה, והפעם לא כזרם נגדי, סוטה, שולי, דחוי והזוי, אלא כתופעה מקובלת ואטרקטיבית